

Program proti šikanování

Šikanování je mimořádně nebezpečná forma násilí, která ohrožuje základní výchovné a vzdělávací cíle školy. I při relativně malé intenzitě šikany může u jejích obětí docházet k závažným psychickým traumatům s dlouhodobými následky a k postupné deformaci vztahů v kolektivu.

Důraz je nutné zaměřit na vytváření dobrých vztahů uvnitř třídních kolektivů, zabývat se vztahy v třídních kolektivech ještě před vznikem šikanování. Škola se zaměří na vytváření dobrých vztahů, v práci s dynamikou skupiny, v podpoře a upevňování zdravých třídních norem dětí, žáků a studentů jako prevenci šikanování.

I.

Vnější charakteristika šikanování

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrášovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky např. v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Rovněž se může realizovat prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu.

Kyberšikana je jednou z forem psychické šikany. Je to zneužití ICT (informačních a komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně ohrozit, ublížit mu. Podobně jako u šikany tváří v tvář se jedná o úmyslné chování, kdy je oběť napadána útočníkem nebo útočnicí. Povaha a provedení útoků pak určuje její závažnost (podrobněji viz metodické doporučení).

Důležité znaky šikanování: záměrnost, cílenost, opakování (není podmínkou), nepoměr sil, bezmocnost oběti, nepřijemnost útoku, samoúčelnost agrese.

Za šikanování se nepovažuje šikádlení a agrese, která nemá znaky šikanování (opakování, záměrnost atd.). Například, když se tzv. „poperou“ dva přibližně stejně silní žáci kvůli dívce, která se jim oběma líbí, nejde o šikanování, protože tu chybí nepoměr sil, kdy oběť se neumí nebo z různých příčin nemůže bránit (podrobněji viz metodické doporučení).

a) Kyberšikanou není oprávněná kritika na internetu bez zlého úmyslu, bez nadávek a ponižování. Termínem kyberšikana neoznačujeme rovněž vzájemné internetové psychické násilí a ani věcný konflikt (i opakovaný) mezi rovnocennými partnery.

b) Od kyberšikany je potřeba odlišovat příbuzné fenomény, které jsou často s kyberšikanou provázány nebo se s ní částečně překrývají, nicméně samy o sobě

označují jiný typ násilného chování. Patří mezi ně například happy slapping, sexting, hoax, spam, cyberstalking, flaming, phishing

II.

Projevy šikanování

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu. Mezi základní formy šikany podle typu agrese – typu nebo prostředku týrání patří:

- fyzická agrese, přímá a nepřímá (patří sem i krádeže a ničení majetku oběti);
- verbální šikana, přímá a nepřímá – psychická šikana (součástí je i kyberšikana, děje se pomocí informačních a komunikačních technologií);
- smíšená šikana, kombinace psychické a fyzické šikany (násilné a manipulativní příkazy apod.).

Podstatnou vlastností šikany je skrytost. Ta je dána tím, že často odhalení zejména pokročilé šikany brání z rozličných důvodů a pohnutek všichni účastníci vyšetřování včetně oběti. Z tohoto důvodů je důležité umět rozpoznat přímé a nepřímé signály šikany

Při vlastní diagnostice šikany je třeba zkoumat tento fenomén ze tří praktických pohledů - jako nemocné chování, závislost a poruchu vztahů ve skupině (podrobné informace viz metodické doporučení).

III.

Odpovědnost školy

Škola má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky. V souladu s ustanovením § 29 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, jsou školy a školská zařízení povinny zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit a současně vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování (sociálně patologických jevů). Z tohoto důvodu pedagogický pracovník šikanování mezi žáky předchází, jeho projevy neprodleně řeší a každé jeho oběti poskytne okamžitou pomoc.

Škola má ohlašovací povinnost při výskytu šikany v následujících případech:

- dojde-li v souvislosti se šikanou k jednání, které by mohlo naplňovat znaky přestupku nebo trestného činu, obrací se škola na Policii ČR. Trestní oznámení je možné podat také na státní zastupitelství;
- dojde-li k šikaně v průběhu vyučování, s ním souvisejících činností anebo poskytování školských služeb, má škola povinnost tuto skutečnost oznámit zákonnému zástupci jak žaka, který byl útočníkem, tak žaka, který byl obětí. Tato povinnost vyplývá ze školského zákona (§ 21 odst. 2 školského zákona, dle něhož mají zákonní zástupci dětí a nezletilých žáků právo mj. na

informace o průběhu a výsledcích vzdělávání dítěte či žáka a právo vyjadřovat se ke všem rozhodnutím týkajícím se podstatných záležitostí jejich vzdělávání). Skutečnost, že dítě někoho šikanovalo nebo bylo šikánováno, lze chápat jako významnou skutečnost, která v průběhu vzdělávání nastala;

- škola ohlašuje orgánu sociálně právní ochrany dětí takové skutečnosti, které nasvědčují tomu, že dítě je v ohrožení buď proto, že ho ohrožuje někdo jiný nebo proto, že se ohrožuje svým chováním samo (viz § 6, 7 a 10 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů);
- v případě šikany se jedná o všechny případy, které škola oznámila policejnímu orgánu nebo státnímu zástupci a dále případy, které výše uvedeným nebyly oznámeny i přesto, že se stalo něco závažného, protože nebyl zákonný důvod.

Z hlediska zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „TZ“), může šikánování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů či provinění (dále jen „trestných činů“). Proviněním se rozumí trestný čin spáchaný mladistvým - § 6 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže):

vydírání § 175 TZ, omezování osobní svobody § 171 TZ, zbavení osobní svobody § 170 TZ, útisku § 177 TZ, těžkého ublížení na zdraví podle § 145, ublížení na zdraví §146 TZ, § 146a TZ, vraždy § 140 TZ, loupeže § 173 TZ, krádeže § 205 TZ, násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci § 352 TZ, poškození cizí věci § 228 TZ, znásilnění § 185 TZ, kuplířství § 189 TZ, pohlavního zneužití § 187 TZ, apod. + nebezpečné vyhrožování § 353 TZ, nebezpečné pronásledování § 354 TZ, mučení a jiného nelidského a krutého zacházení § 149 TZ.

Trestné činy ve vztahu ke kyberšikaně.

Kyberšikana obdobně jako školní šikana sice není sama o sobě trestným činem ani přestupkem, ale její projevy mohou naplňovat skutkovou podstatu např. těchto trestných činů:

- nebezpečné pronásledování (stalking, § 354 TZ) – např. dlouhodobě opakované pokusy kontaktovat všemi dostupnými prostředky oběť, která proto pociťuje důvodné obavy o život nebo zdraví své či svých blízkých;
- účast na sebevraždě (§ 144 TZ) – např. zaslání SMS oběti s úmyslem vyvolat u ní rozhodnutí k sebevraždě;
- porušení tajemství dopravovaných zpráv (§ 182 TZ) – např. „odposlech“ odesílaného e-mailu;
- porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí (§ 183 TZ), např. zveřejnění fotografií z telefonu oběti;
- pomluva (§ 184 TZ) – např. vytvoření webových stránek zesměšňujících oběť.

Pedagogický pracovník, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu (§ 367 TZ). V úvahu přicházejí i další trestné činy.

IV.

Školní program proti šikanování

Školní program proti šikanování je nejúčinnějším způsobem, jak ochránit děti před šikanou. Zahrnuje v sobě metody řešení a další opatření zaměřená přímo na nápravu šikanování. Předpokladem jeho fungování je dobrá všeobecná prevence rizikového chování ve škole.

Školní program proti šikanování zahrnuje:

- zmapování situace
- motivování pedagogů pro změnu;
- společné vzdělávání a supervize všech pedagogů;
- užší realizační tým (ředitel, zástupci ředitele, třídní učitelé, školní metodik prevence, výchovný poradce pro NG, výchovný poradce pro OA a VG)
- společný postup při řešení šikanování (viz tabulka)
- primární prevence v třídních hodinách;
- primární prevence ve výuce;
- primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování;
- ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný školní řád, účinné dohledy učitelů);
- spolupráce s rodiči (vhodný způsob seznámení s nekompromisním bojem školy proti šikaně, například na webových stránkách, pomocí informativního dopisu a při třídních schůzkách);
- spolupráce se specializovanými zařízeními;
- vztahy se školami a školskými zařízeními v regionu v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany, kdy se jí účastní žáci z různých škol).

V.

Prevence a řešení projevů šikanování

Základem prevence šikanování a násilí je podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi žáky (a mezi žáky a učiteli), a to konkrétně:

- podpora vědomí sounáležitosti, podpora solidarity a tolerance
- posilování a vytváření podmínek pro zapojení všech žáků do aktivit třídy a školy
- uplatnění spolupráce mezi dětmi a rozvíjí jejich vzájemný respekt
- rozvíjení jednání v souladu s právními normami

- rozšiřování informovanosti o šikaně

Konkrétní aktivity ředitele školy:

Umožnění vzdělávání pracovníků (pedagogických i nepedagogických) v akreditovaných kurzech k problematice šikanování.

Zajištění dohledu pedagogických pracovníků nad žáky.

Konkrétní aktivity metodika prevence:

- Vypracování společného postupu řešení při výskytu šikany ve škole
- Motivování pedagogů.
- Zajištění doplňování školní knihovny o literaturu z oblasti problematiky násilného chování a šikanování.
- Spolupráce s okresním metodikem, PPP a dalšími institucemi.
- Sledování aktuálních informací, předpisů, norem.
- Tvorba a koordinace programu šikanování.
- Odhalování šikany, včasná intervence. Zmapování situace.
- Spolupráce s pedagogickými i nepedagogickými pracovníky, třídními učiteli, výchovným poradcem, vedením školy, dalšími institucemi a orgány, a to zejména s pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče, orgánem sociálně právní ochrany dítěte, popřípadě policií.
- Vyšetřování případných projevů šikany, rozpoznání jednotlivých stádií šikanování.
- Zajištění ochrany obětí šikany.
- Komunikace s rodiči, jejich informování o projevech, stádiích šikany.
- Prezentace MPP, Programu proti šikanování na veřejnosti.
- Analýza a evaluace.

Vypracování, vyhodnocení ankety, dotazníkových šetření, sociometrie.

Konkrétní aktivity pedagogických pracovníků:

Pedagogičtí pracovníci vedou důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech respektujících identitu a individualitu žáka.

- Pomáhají rozvíjet pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka.
- Vnímají vztahy mezi žáky a atmosféru v třídních kolektivech, kde působí.
- Primární prevence v třídních hodinách.
- Primární prevence ve výuce.

- Primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování;
- Seznámí se s příklady varovných a přímých znaků šikanování.

Příloha č.1

- Seznámí se s podstatou šikanování, se stádií šikanování.

Příloha č.2

- Seznámí se s MPP a se Školním programem proti šikanování.
- Neakceptují žádné projevy šikanování.
- V případě podezření na šikanu kontaktují školního metodika prevence.
- Podporují včasnou intervenci a vyšetřování již vzniklé šikany.
- Pomáhají zajišťovat ochranu obětem šikany.

VI.

Společný postup řešení při výskytu šikany ve škole

Východiskem scénářů je následující materiál:

Tabulka: Klasifikace scénářů pomoci podle cíle léčby, stadia a formy šikanování (Kolář, 2011)

(1) Situace, které zvládne škola sama

Rámcový
(a) první pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu;
(b) celková léčba pro řešení prvních dvou stadií šikanování, RTP –
třídní program.

(2) Scénáře, kdy potřebuje škola pomoc zvenku

patří
(c) první pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu;
(d) první pomoc (krizové scénáře) pro obyčejnou pokročilou šikanu;
(e) první pomoc (krizové scénáře) pro komplikovanou pokročilou šikanu,
sem např. výbuch skupinového násilí, tzv. školní lynčování;
(f) celková léčba pro třetí stadium šikanování s běžnou i komplikovanou
formou.

Vyšetřování a řešení počáteční šikany

(škola zvládne sama)

- 1) Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili.
- 2) Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany
- 3) (Provádí metodik prevence)
- 4) Rozhovor s informátory a oběťmi
- 5) (Provádí metodik prevence, výchovný poradce)
- 6) Informování vedení školy, provedení zápisu.
- 7) Nalezení vhodných svědků;
- 8) (Provádí metodik prevence, třídní učitel, výchovný poradce)
- 9) Individuální rozhovory se svědky (nepřípustné je společné vyšetřování agresorů a svědků, hrubou chybou je konfrontace oběti s agresory)
- 10) (Provádí metodik prevence, výchovný poradce)
- 11) Zajištění ochrany obětem.
- 12) Informování zákonných zástupců formou osobního pohovoru.
- 13) (Provádí vedení metodik prevence, výchovný poradce)
- 14) Předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru:
- 15) rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření);
- 16) rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku);
- 17) Návrh řešení, sankcí.
- 18) (Provádí metodik prevence, výchovný poradce)
- 19) Realizace vhodné metody:
 - a) metoda usmíření;
 - b) metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise s agresorem a jeho rodiči);
- 20) Svolání výchovné komise (Provádí metodik prevence, výchovný poradce, vedení školy)
- 21) Třídní hodina:
- 22) efekt metody usmíření;
- 23) oznámení potrestání agresorů;
- 24) Rozhovor s rodiči oběti;
- 25) Třídní schůzka;
- 26) Následná ochrana oběti.
- 27) Sledování agresorů.

- 28) Vytváření pozitivních vztahů v kolektivu- oběť, agresor, mlčící většina, která přihlížela, ale nezasáhla.
- 29) Následná práce s agresorem (jeho náhled na vlastní chování, motivy, rodinné prostředí). V případě potřeby mu zprostředkovat péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.
- 30) Vytváření atmosféry důvěry, tolerance, přátelství, odstranění atmosféry strachu.
- 31) Je nutno vyvarovat se chyb:
 - akceptování šikany přehlížením projevů
 - podněcování zhoršování vztahů zlehčováním zárodečných projevů šikany
 - konfrontace oběti a agresorů
 - konfrontace zákonných zástupců oběti a agresora
 - přijímání ukvapených závěrů
 - předčasné rozšiřování informací, závěrů
 - připomínání viny agresora po přijetí sankcí.

Řešení pokročilé šikany s neobvyklou formou – výbuch skupinového násilí vůči oběti, tzv. třídního lynčování.

Škola potřebuje pomoc z venku a je nezbytná její součinnost se specializovanými institucemi.

A. První (alarmující) kroky pomoci

1. Zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany;
2. Bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí.

B. Příprava podmínek pro vyšetřování

1. Zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy;
2. Zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi;
3. Pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře);
4. Oznámení na policii, paralelně – navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům

V mimořádných případech se užijí další opatření:

- Ředitel školy doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu.
- Ředitel školy podá návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem.

Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina).

Je nutno vyvarovat se chyb:

- podcenění
- medializace

VII.

Nápravná opatření

Pro potrestání agresorů lze užít i následující běžná výchovná opatření:

- (Navrhne výchovná komise, schvaluje pedagogická rada)
- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vy-loučení ze studia na střední škole.
- Snížení známky z chování.
- Převedení do jiné třídy.

Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je ne-zbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina).

Ředitel školy může s ohledem na závažnost doporučit rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení střediska výchovné péče, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v diagnostickém ústavu;

- ředitel školy podá návrh orgánu sociálně-právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

Doporučuje se dále pracovat s agresorem (vedení k náhledu na vlastní chování, motivy apod.) i s obětí šikany. V případě potřeby doporučit zákonnému zástupci péči dítěte v PPP, SVP nebo jiných odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů, případně převedení do jiné třídy.

Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina či menšina) apod.

VIII.

Spolupráce s rodiči

Pokud rodiče informují školu o podezření na šikanování, je za odborné vyšetření záležitosti zodpovědný ředitel školy. Při nápravě šikanování je potřebná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, školního metodika prevence, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků, jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a

zejména na zachování důvěrnosti informací. Je nutné předem informovat rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (viz Čl. 5).

IX.

Spolupráce se specializovanými institucemi

1. Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, školního metodika prevence, výchovného poradce s dalšími institucemi a orgány zejména:
 - v resortu školství – s PPP, SVP, speciálně pedagogickými centry (v případě integrovaných dětí na běžných školách);
 - v resortu zdravotnictví – s pediatry a odbornými lékaři, dětskými psychology, psychiatry a zařízeními, která poskytují odbornou poradenskou a terapeutickou péči, včetně individuální a rodinné terapie;
 - v resortu sociální péče – s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou), případně s NNO specializujícími se na prevenci a řešení šikany.

Dojde-li k závažnějšímu případu šikanování nebo při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu trestného činu (provinění), ředitel školy nebo školského zařízení oznámí tuto skutečnost Policii ČR.

Ředitel školy oznámí orgánu sociálně-právní ochrany dítěte skutečnosti, které ohrožují bezpečí a zdraví žáka. Pokud žák spáchá trestný čin (provinění), popř. opakovaně páchá přestupky, ředitel školy zahájí spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany dítěte bez zbytečného odkladu (viz § 6, 7 a 10 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů).

Text byl zpracován na základě materiálu: Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, čj. MSMT-22294/2013-1,

Zpracovala PhDr. Miroslava Vokatá, metodička prevence

Příloha č.1

Určeno pro pedagogické pracovníky

Příklady nepřímých a přímých znaků šikanování

Příloha č. 1

Určeno pro rodiče

Příklady nepřímých a přímých znaků šikanování

Příloha č. 2

Určeno pro pedagogické pracovníky, zákonné zástupce

Stádia šikanování

Příloha č. 3

Určeno pro pedagogické pracovníky, zákonné zástupce

Kyberšikana

Příloha č. 4

Určeno pro pedagogické pracovníky, zákonné zástupce, žáky

Doporučená literatura z oblasti školního šikanování